

Grzegorz Wolak

Czy regres nietypowy w ubezpieczeniu OC posiadacza pojazdów mechanicznych przysługuje przeciwko spadkobiercom kierującego pojazdem?

W artykule omówiono problem, czy zakładowi ubezpieczeń przysługuje prawo dochodzenia od następców prawnych kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania, wypłaconego przez ten zakład z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego, jeżeli kierujący pojazdem wyrządził szkodę w okolicznościach wskazanych w art. 43 pkt 1–4 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych i zmarł przed wypłatą odszkodowania. Zdaniem autora regres nietypowy przewidziany w tym przepisie przysługuje zakładowi ubezpieczeń tylko i wyłącznie względem kierującego pojazdem. Przemawiają za tym przedstawione w artykule argumenty wykładni gramatycznej oraz celowościowej. Ponadto obowiązek zwrotu ubezpieczycielowi odszkodowania wypłaconego z ww. tytułu należy zaliczyć do obowiązków ściśle osobistych. Takie zaś obowiązki nie wchodzą do spadku po zmarłym.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, kierujący pojazdem mechanicznym, spadek, następcy prawni, regres nietypowy.

1. Wprowadzenie

Bezpośrednim przyczynkiem do napisania artykułu było pytanie prawne jednego z Sądów Okręgowych, które 29 czerwca 2012 r. wpłynęło do Sądu Najwyższego, a dotyczyło problemu, czy zakładowi ubezpieczeń przysługuje prawo dochodzenia od następców prawnych posiadacza pojazdu mechanicznego zwrotu wypłaconego przez ten zakład odszkodowania z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego, jeżeli kierujący posiadacz pojazdu wyrządził szkodę w stanie po użyciu alkoholu i zmarł przed wypłatą odszkodowania przez zakład ubezpieczeń. W odpowiedzi na nie SN w uchwale z 16 listopada 2012 r. (III CZP 61/12) uznał, że *„zakład ubezpieczeń, który wypłacił odszkodowanie z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkodę wyrządzoną przez kierującego pojazdem w stanie po użyciu alkoholu, nie może dochodzić od jego spadkobierców roszczenia zwrotnego przewidzianego w art. 43 pkt. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.), jeżeli wypłata odszkodowania nastąpiła po śmierci kierującego pojazdem”*¹.

¹ Teza uchwały dostępna na www.sn.pl. Na dzień skierowania tekstu do druku uchwała nie zawierała uzasadnienia.

Pragnę podkreślić, że opowiadam się za poglądem, w myśl którego w okolicznościach wskazanych w art. 43 pkt 1–4 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych² ubezpieczycielowi **nie przysługuje** prawo dochodzenia od następców prawnych kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania wypłaconego przez niego na rzecz poszkodowanego z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego.

2. Stan prawny

W myśl art. 34 ust. 1 i 2 i art. 35 ustawy:

- z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługuje odszkodowanie, jeżeli **posiadacz lub kierujący** pojazdem mechanicznym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia. Za szkodę powstałą w związku z ruchem pojazdu mechanicznego uważa się również szkodę powstałą podczas i w związku z: wsiadaniem do pojazdu mechanicznego lub wysiadaniem z niego, bezpośrednim załadowywaniem lub rozładowywaniem pojazdu, zatrzymaniem lub postojem pojazdu;
- ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych jest objęta odpowiedzialność cywilna każdej osoby, która kierując pojazdem mechanicznym w okresie trwania odpowiedzialności ubezpieczeniowej wyrządziła szkodę w związku z ruchem tego pojazdu.

Zatem określenie kierujący pojazdem mechanicznym obejmuje również posiadacza tego pojazdu, jeżeli prowadził on pojazd osobiście³.

Zgodnie zaś z art. 43 zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu, w przypadkach określonych w art. 98 ust. 2 pkt 1⁴, przysługuje prawo dochodzenia **od kierującego pojazdem mecha-**

² Dz. U. Nr 124, poz. 1152 z późn. zm.; dalej jako „ustawa” lub „ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych”. Określenia: „ubezpieczyciel” i „zakład ubezpieczeń” są używane w artykule zamiennie. Dla porządku wskazać jednak należy, iż ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 82, poz. 557) stanowi w art. 1 pkt 2, że użyte w przepisach tytułu XXVII księgi III w różnych przypadkach wyrazy „zakład ubezpieczeń” zastępuje się użytym w odpowiednim przypadku wyrazem „ubezpieczyciel”, zaś w art. 6, że ilekroć w przepisach odrębnych jest mowa o „zakładzie ubezpieczeń” rozumie się przez to ubezpieczyciela.

³ Tak SN w uchwale z 2 marca 1965 r. (III CO 8/65), niepubl.; zob. też T. Sangowski, *Szczególna postać regresu w ubezpieczeniach od odpowiedzialności cywilnej*, Studia Ubezpieczeniowe 1975, nr 2, s. 233–237.

⁴ Chodzi o umowne ubezpieczenia obowiązkowe, o których mowa w art. 4 pkt 1–3 ustawy, tj. ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (inaczej: „ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych”), ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego (inaczej: „ubezpieczenie OC rolników”) i ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych (inaczej: „ubezpieczenie budynków rolniczych”) odnoszące się do szkód powstałych na terytorium RP, w granicach określonych na podstawie przepisów rozdziałów 2–4 ustawy.

nicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania, jeżeli kierujący:

- 1) wyrządził szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii;
- 2) wszedł w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa;
- 3) nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjęty bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa;
- 4) zbiegł z miejsca zdarzenia⁵.

3. Umowa ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych

Istota i sens umowy ubezpieczenia odpowiedzialności posiadaczy pojazdów polega na przejściu przez ubezpieczyciela obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przez ubezpieczonego posiadacza lub osobę kierującą pojazdem, dzięki czemu wierzyciel może dochodzić odszkodowania wprost od zakładu ubezpieczeń, z pominięciem sprawcy szkody⁶ (tzw. *actio directa* – art. 822 § 4 k.c. oraz art. 19 ust. 1 ustawy).

Ubezpieczenie to, z jednej strony, służy ochronie poszkodowanego, a z drugiej – chroni majątek osoby odpowiedzialnej za szkodę przed finansowymi skutkami wyrządzenia jej innemu podmiotowi. Poszkodowanemu ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej ma zapewnić realną możliwość uzyskania naprawienia szkody od wypłacalnego ubezpieczyciela, a sprawcy szkody pozwala uniknąć ruiny wynikającej z konieczności wydatkowania środków z własnego

⁵ Regulacja ta jest zbieżna z § 33 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. Nr 26, poz. 310 z późn. zm.). Upřednio obowiązujący § 33 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. Nr 96, poz. 475 z późn. zm.) przewidywał roszczenie regresowe od kierowcy pojazdu mechanicznego zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC odszkodowania, jeżeli kierujący: 1) wyrządził szkodę umyślnie lub w stanie nietrzeźwości, 2) wszedł w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa, 3) nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo ściganie przestępcy. Z kolei rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 grudnia 1990 r. w sprawie ogólnych warunków ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. Nr 89, poz. 527) nie przewidywało roszczenia regresowego, co było uznawane za pomyłkę legislacyjną (przeoczenie ustawodawcy) – tak np. A. Szpunar, *Roszczenie zwrotne zakładu ubezpieczeń przeciw kierowcy pojazdu*, Pałestra 1993, nr 7–8, s. 12. Zob. też § 19 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 listopada 1974 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 46, poz. 274 z późn. zm.).

⁶ Tak SN w uchwale z 2 marca 1965 r. (III CO 8/65), niepubl.; zob. też T. Sangowski, *Szczególna postać regresu w ubezpieczeniach od odpowiedzialności cywilnej*, Studia Ubezpieczeniowe 1975, nr 2, s. 233–237.

majątku w celu naprawienia takiej szkody osobie, która jej doznała⁷. Realizacja drugiego z tych celów stawałaby pod znakiem zapytania, gdyby ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej nie chroniło sprawcy przed możliwością wyegzekwowania od niego całej należnej poszkodowanemu kwoty, po czym dopiero następowałby zwrot tej sumy przez ubezpieczyciela. Natomiast pierwszy cel nie byłby osiągnięty, gdyby sprawca był niewypłacalny – poszkodowany nie mógłby bowiem uzyskać od niego zapłaty kwot pozwalających naprawić szkodę.

4. Regres nietypowy a regres z art. 828 k.c.

Przepis art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych przyznaje ubezpieczycielowi prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Jest to tzw. **regres nietypowy (szczególny, niewłaściwy)**, będący zwrotnym roszczeniem ubezpieczyciela do strony stosunku ubezpieczeniowego, a więc do osoby, której odpowiedzialność jest objęta ubezpieczeniem, inaczej niż ma to miejsce w przypadku regresu przewidzianego w art. 828 § 1 k.c., będącego zwrotnym roszczeniem ubezpieczyciela do osoby będącej poza stosunkiem ubezpieczenia, która wyrządziła szkodę ubezpieczonemu. Nietypowość tego regresu polega dodatkowo na tym, że roszczenie to wykracza podmiotowo poza strony umowy ubezpieczenia, gdyż przysługuje przeciwko „kierującemu pojazdem”, którym nie musi być ubezpieczający się posiadacz. **Regres nietypowy nie wynika z umowy ubezpieczenia, lecz jest roszczeniem w stosunku do niej autonomicznym**, przyznanym ubezpieczycielowi na podstawie szczególnego przepisu prawa. Roszczenie to jest wprawdzie powiązane z umową ubezpieczenia w tym sensie, że jego powstanie związane jest z faktem wcześniejszego zawarcia tej umowy i zapłatą, w jej wykonaniu, świadczenia odszkodowawczego, ale nie jest to wystarczający argument do zaliczenia tego roszczenia do umownych⁸. W konsekwencji do przedawnienia roszczenia z tytułu regresu nietypowego nie może mieć zastosowania termin z art. 819 § 1 k.c.⁹. Wobec zaś braku innego przepisu szczególnego, określającego termin przedawnienia tego roszczenia, przedawnia się ono w terminie ogólnym, przewidzianym w art. 118 k.c. Skoro chodzi tu o roszczenie zakładu ubezpieczeń związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, to przedawnia się ono z upływem lat trzech (licząc od dnia zapłaty odszkodowania poszkodowanemu)¹⁰¹¹. Jak widać praktyczny rezultat obu stanowisk jest taki sam.

⁷ Zob. np. A. Wąsiewicz, *Ubezpieczenia komunikacyjne*, Bydgoszcz 1996, s. 20 oraz J. Pokrzywniak, (w:) M. Orlicki, J. Pokrzywniak, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz do nowelizacji kodeksu cywilnego*, Warszawa 2008, s. 97–98.

⁸ Tak SN w uchwale z 10 listopada 2005 r. (III CZP 83/05), OSNC 2006, nr 9, poz. 147.

⁹ Odmienne SN w uchwale z 10 listopada 2005 r. (III CZP 83/05), jw.; A. Szpunar, op. cit. oraz *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000, s. 160.

¹⁰ Zob. wyroki SN z: 24 kwietnia 2003 r. (I CKN 316/01), OSNC 2004, nr 7–8, poz. 117; z 12 października 2001 r. (V CKN 500/00), OSNC 2002, nr 7–8, poz. 90 oraz uchwała z 10 listopada 2005 r. (III CZP 83/05), jw.

¹¹ Tak np. SN w wyroku z 6 kwietnia 1981 r. (IV CR 63/81), OSNC 1981, nr 12, poz. 242 oraz w uchwale z 10 listopada 2005 r. (III CZP 83/05), jw.; J. Misztal-Konecka, *Regres nietypowy*

W odróżnieniu od typowego regresu ubezpieczeniowego, o którym mowa w art. 828 § 1 k.c. stanowiącym, że w braku odmiennego zastrzeżenia umownego z mocy prawa, z dniem zapłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę przechodzi z mocy prawa na ubezpieczyciela do wysokości zapłaconego odszkodowania, **w regresie nietypowym, co do zasady, ubezpieczycielowi nie przysługuje prawo dochodzenia od sprawcy szkody zwrotu wypłaconego odszkodowania**. Przejęcie przez ubezpieczyciela obowiązku naprawienia szkody jest zatem, co do zasady, definitywne. Wiąże się to z tzw. personalizacją osoby odpowiedzialnej za wyrządzenie szkody – w klasycznej umowie ubezpieczenia jest to osoba trzecia, niezwiązana z ubezpieczającym (dodatkowo art. 828 § 2 k.c. nie dopuszcza do przechodzenia na ubezpieczyciela roszczeń ubezpieczającego przeciwko osobom, z którymi ubezpieczający pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym, z wyjątkiem szkód wyrządzonych umyślnie). Tymczasem w przypadku obowiązkowego ubezpieczenia OC roszczenie regresowe przysługiwałoby przeciwko kierującemu pojazdem, będącemu najczęściej jednocześnie ubezpieczonym. **Dopuszczenie regresu w takiej sytuacji wypaczałoby cel i istotę ubezpieczenia, dlatego też możliwość jego dochodzenia jest ograniczona do taksatycznie wyliczonych, wyjątkowych przypadków**¹².

Skoro regres nietypowy nie jest oparty na art. 828 k.c., to konsekwentnie przyjmując należy, że sprawca, wobec którego wystąpiono z roszczeniem regresowym wywiedzionym z art. 43 ustawy, nie może skutecznie bronić się zarzutem, że pozostaje z (innym) ubezpieczonym we wspólnym gospodarstwie domowym¹³.

5. Wyjątki od definitywności świadczenia ubezpieczyciela w ubezpieczeniu OC

Brzmienie art. 43 pkt 1–4 ustawy wskazuje, że wyjątki od zasady definitywności świadczenia ubezpieczyciela w zakresie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych związane są z negatywnymi zachowaniami kierowcy pojazdu mechanicznego na tyle rażącymi, że względy prewencyjne, wychowawcze i represyjne oraz elementarne poczucie słuszności uzasadniają wprowadzenie we wskazanych tam przypadkach możliwości dochodzenia przez ubezpieczyciela zwrotu wypłaconego świadczenia odszkodowawczego.

Podstawowa funkcja gwarancyjna ubezpieczeń obowiązkowych wyraża się w ciążącej na ubezpieczycielu konieczności zaspokojenia roszczenia poszkodowanego, nawet jeśli kierujący pojazdem dopuścił się rażących uchybień.

w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych MoP 2010, nr 15, s. 843.

¹² Zob. J. Miaskowski, K. Niezgodą, (w:) J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, Warszawa 2012.

¹³ Zob. M. Orlicki, J. Pokrzywniak, op. cit., s. 127.

W takiej jednak sytuacji nałożenie na ubezpieczyciela ekonomicznego obowiązku poniesienia szkody stałoby w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego. Podnosi się, że „*wręcz sprzeczne z interesem społecznym oraz zasadami współżycia społecznego byłoby ponoszenie przez zakład ubezpieczeń ciężaru wyrównania szkody wyrządzonej przez ubezpieczonego kierowcę np. rozmyślnie, w stanie nietrzeźwości, czy też kierowcę pojazdu ukradzionego*”¹⁴. Dopuszczalność dochodzenia roszczenia zwrotnego jest wyrazem pobocznych funkcji ubezpieczeń obowiązkowych, wypełniających także zadania kompensacyjne (przywrócenie ubezpieczycielowi poprzedniego stanu materialnego) **oraz prewencyjno-wychowawcze w zakresie represji majątkowej (nałożenie na kierującego pojazdem obowiązku zwrotu wypłaconego odszkodowania stanowi dla niego istotną uciążliwość, niejednokrotnie subiektywnie bardziej dolegliwą aniżeli sankcja za popełnione przestępstwo lub wykroczenie)**¹⁵. Stosowana wówczas represja majątkowa nie spełnia roli odwetu, lecz jest tylko środkiem realizacji prewencji¹⁶. Przepis art. 43 ustawy skierowany jest przy tym do wszystkich kierowców niezależnie od ich pracowniczego statusu. W doktrynie zgodnie przyjmuje się ponadto, że z wyjątkiem przypadku umyślnego wyrządzenia szkody – nie jest wymagany związek przyczynowy pomiędzy zachowaniem kierującego a szkodą¹⁷.

Jak wskazał SN w wyroku z 7 grudnia 2006 r. (III CSK 266/06)¹⁸, we wszystkich przypadkach, w których nie powstaje tzw. regres nietypowy (art. 43 ustawy) **ubezpieczyciel powinien ponieść ciężar ekonomiczny naprawienia szkody**. Ochrona ta obejmuje przy tym wszystkich ubezpieczonych sprawców szkody, bez względu na to, czy byli jednocześnie stronami umowy ubezpieczenia (ubezpieczającymi). Mechanizm odpowiedzialności gwarancyjnej, wynikający z tej ustawy, jest przy tym taki, że dopóki szkoda nie została naprawiona, zakład ubezpieczeń jest obowiązany świadczyć, nawet jeżeli następnie przysługuje mu roszczenie do ubezpieczonego sprawcy szkody. Co do zasady nie budzi wątpliwości, że w przypadku naprawienia szkody majątkowej i niemajątkowej (krzywdy) przez samego ubezpieczonego (z własnej inicjatywy czy też w wykonaniu wyroku sądu), ubezpieczyciel jest obowiązany zwrócić ubezpieczonemu taką kwotę, jaką sam byłby obowiązany zapłacić poszkodowanemu w razie skierowania do niego żądania o odszkodowanie. W razie zaś zwrócenia się z żądaniem zapłaty przez poszkodowanego bezpośrednio do ubezpieczonego sprawcy szkody, ubezpieczyciel jest obowiązany do podjęcia działań, w wyniku których wierzyciel (poszkodowany) nie będzie od sprawcy (ubezpieczonego) żądał spełnienia świadczenia. Ubezpieczyciel powinien zatem ustalić zakres odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego sprawcy szkody (a w konsekwencji – zakres swej odpowiedzialności gwarancyjnej) i wypłacić poszkodowanemu

¹⁴ Zob. np. A. Wąsiewicz, op. cit., s. 122.

¹⁵ Zob. A. Wąsiewicz, op. cit., s. 122–123; J. Miaskowski, K. Niezgodna, op. cit.

¹⁶ Zob. W. Warkalło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1962, s. 34–35, 40; A. Wąsiewicz, op. cit., s. 123.

¹⁷ Zob. np. A. Wąsiewicz, op. cit., s. 124.

¹⁸ LexPolonica nr 2059612.

należne świadczenie. Skutki ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej nie mogą być zatem w drodze czynności prawnej poszkodowanego i ubezpieczyciela sprowadzone do zrealizowania pierwszego z wymienionych obowiązków ubezpieczyciela, ponieważ oznaczałoby to zmianę charakteru ubezpieczenia – z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej na ubezpieczenie mienia (odszkodowania).

W piśmiennictwie zgodnie, a przy tym trafnie, podkreśla się, że **art. 43 ustawy jest przepisem o charakterze prewencyjno-represyjnym, spełniającym funkcję wychowawczą i z tych ważnych względów dopuszczającym wyjątek od zasady przejęcia przez ubezpieczyciela ciężaru naprawienia szkody wyrządzonej przez ubezpieczonego, który zawarł umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej**¹⁹. Pogląd taki wyrażony został także w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, o czym będzie mowa poniżej.

6. Jeszcze o *ratio* instytucji regresu nietypowego

W tym miejscu warto przytoczyć wywody SN poświęcone wzajemnej relacji art. 120 kodeksu pracy oraz art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych w kontekście *ratio* (celu) tych regulacji. Ułatwi to bowiem odniesienie się do kwestii, czy obowiązek z art. 43 ma charakter ściśle osobisty, co równoznaczne byłoby z ustaleniem, że nie wchodzi on do spadku.

W wyroku SN z 9 października 2002 r. (IV CKN 1409/00) wyrażono pogląd, że przepis § 33 pkt 3 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów²⁰ reguluje dochodzenie od kierowcy zwrotu świadczenia wypłaconego poszkodowanemu. Regres ten nie jest regresem typowym i nie jest oparty na przepisie art. 828 k.c. Wynika on ze szczególnego przepisu rozporządzenia, mianowicie § 33, w którym przewidziano uprawnienie ubezpieczyciela do dochodzenia w określonych przypadkach zwrotu wypłaconego odszkodowania. **Redakcja tego przepisu, w tym użyte jednoznaczne określenie „od kierującego pojazdem”, wskazuje, że przepis ten nie przewiduje regresu ubezpieczyciela do podmiotu innego niż kierowca, który kierował pojazdem w chwili wypadku.** Podstawą prawną regresu ubezpieczyciela do pracodawcy kierowcy nie może też być art. 120 k.p.,

¹⁹ Zob. np. M. Krajewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2011, s. 542–543; J. Pokrzywniak, (w:) M. Orlicki, J. Pokrzywniak, A. Raczyński, *Obowiązkowe ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, Bydgoszcz–Poznań 2007, s. 238–239; G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2006, s. 183, zaś na gruncie poprzedniego stanu prawnego np.: A. Wąsiewicz, op. cit., s. 122–123; W. Marek, *Głosa do uchwały składu 7 sędziów SN z 16 października 1976 r., III CZP 38/76*, PIP 1977, nr 7, s. 160; J. Rudek, *Głosa do uchwały składu 7 sędziów SN z 16 października 1976 r., III CZP 38/76*, NP 1978, nr 4, s. 663–664; tenże, *Regres PZU do kierowcy-pracownika z obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego OC*, WU 1977, nr 5, s. 10–11; W. Warkała, op. cit., s. 40.

²⁰ Dz. U. Nr 26, poz. 310 z późn. zm.

gdyż sfera jego działania ograniczona jest do przypadków, w których przepisy prawa cywilnego dają podstawę do przyjęcia odpowiedzialności pracodawcy za szkodę wyrządzoną przez pracownika.

W wyroku SN z 10 września 2009 r. (V CSK 85/09)²¹ przyjęto, że **przepis art. 120 § 1 k.p. nie wyłącza stosowania art. 43 pkt 3 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych w stosunku do kierowców, którzy nie posiadając wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, spowodowali przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych nieumyślnie szkodę osobie trzeciej.**

W jego uzasadnieniu SN podniósł, że:

1. Stosownie do art. 120 § 1 k.p., w razie wyrządzenia szkody osobie trzeciej przy wykonywaniu przez pracownika obowiązków pracowniczych z winy nieumyślnej, zobowiązany do jej naprawienia jest wyłącznie zakład pracy. W takiej sytuacji pracownika nie obciąża obowiązek naprawienia szkody osobie trzeciej, natomiast na podstawie art. 120 § 2 k.p. ponosi on odpowiedzialność wobec zakładu pracy, która w przypadku szkody spowodowanej nieumyślnie, na podstawie art. 119 § 1 k.p., jest ograniczona do wysokości jego trzymiesięcznego wynagrodzenia. Roszczenie zwrotne zakładu pracy powstaje dopiero po naprawieniu szkody przez zakład pracy osobie trzeciej.

2. Celem regulacji ustanowionej w art. 120 k.p. jest ochrona pracownika przed niekorzystnymi konsekwencjami wykonywania pracy na rachunek pracodawcy. Ze względu na to, że beneficjentem efektów zatrudnienia pracowników jest wyłącznie lub głównie pracodawca, jest uzasadnione społecznie, ekonomicznie i aksjologicznie, by partycypował on nie tylko w sukcesach pracownika, ale także w jego niepowodzeniach. Podnosi się także, że przepis ten spełnia istotne zadanie urealnienia kompensaty doznanej przez poszkodowanego szkody.

3. W stanie prawnym obowiązującym na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 lipca 1974 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych²² Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów, wpisanej do księgi zasad prawnych, z 16 października 1976 r. (III CZP 38/76)²³ stwierdził, że dochodzenie przez zakład ubezpieczeń (wówczas PZU) zwrotu świadczenia wypłaconego poszkodowanemu (§ 19 tego rozporządzenia w brzmieniu nadanym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1975 r.²⁴) jest wyłączone w stosunku do kierowcy pojazdu mechanicznego nieposiadającego odpowiedniego prawa jazdy, który spowodował – przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych – nieumyślnie szkodę osobie trzeciej, przy czym pogląd wyrażony w tej uchwale podtrzymany został także w wyroku SN z 28 czerwca

²¹ LexPolonica nr 2140641, OSNC 2010/B, poz. 63.

²² Dz. U. Nr 46, poz. 274 z późn. zm.

²³ OSNCP 1977, nr 2, poz. 19.

²⁴ Dz. U. Nr 30, poz. 160.

2002 r. (II CKN 101/00), niepubl., wydanym w odniesieniu do § 33 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów²⁵. Wspólna dla tych orzeczeń, uzasadniająca je argumentacja oparta została na założeniu, że przepisy kodeksu pracy stanowią *lex specialis* w stosunku do przepisów prawa cywilnego – do którego należą § 19 i 33 kolejnych rozporządzeń – powodując ich derogację. Przepisy te muszą być więc wykładane przy uwzględnieniu art. 120 § 1 k.p., regulującego odmiennie tę samą materię i mającego pierwszeństwo. SN zauważył, że wskutek takiej wykładni nie może być realizowana funkcja prewencyjno-wychowawcza regresu nietypowego, a pracownik zostaje całkowicie zwolniony od odpowiedzialności, jednak argument ten nie może być decydujący wobec przyjętego stosunku obu przepisów. Ponadto, zdaniem SN, funkcja prewencyjno-wychowawcza może być stosownie do okoliczności sprawy zrealizowana w ramach stosunku zakład pracy – pracownik będący kierowcą za pomocą innych środków.

4. Przypisanie art. 120 § 1 k.p. charakteru przepisu szczególnego w stosunku do § 19 rozporządzenia Rady Ministrów z 1974 r. spotkało się z uzasadnioną krytyką w piśmiennictwie, gdzie podniesiono, że stosunek *lex specialis* do *lex generalis* może zachodzić jedynie między konkretnymi normami, a nie między samodzielnymi i odrębnymi gałęziami prawa lub całymi aktami normatywnymi. Jako budzące poważne wątpliwości na tle wypowiedzi orzeczniczych SN (uchwała składu siedmiu sędziów z 7 czerwca 1975 r., III CZP 19/75²⁶) ocenione zostało także stanowisko uznające art. 120 § 1 k.p. za przepis prawa pracy, a nie za przepis umiejscowiony jedynie w prawie pracy, lecz regulujący zagadnienie należące do prawa cywilnego.

5. Należy podzielić wyrażony w opozycji do uchwały składu siedmiu sędziów SN z 16 października 1976 r. (III CZP 38/76) pogląd jej krytyków – adekwatny także dla określenia właściwej relacji pomiędzy art. 43 ustawy a art. 120 § 1 k.p. – ograniczający zastosowanie art. 120 § 1 k.p. do sytuacji, gdy roszczenie regresowe nabywa zakład pracy, który wyrównał szkodę wyrządzoną przez pracownika osobie trzeciej. W sytuacji natomiast, w której szkodę pokrywa inny podmiot na podstawie przepisów odrębnych, wyłączone jest zastosowanie art. 120 § 1 k.p. W konsekwencji **art. 120 § 1 k.p. nie wyłącza zastosowania art. 43 pkt 3 ustawy w stosunku do kierowców, którzy nie posiadają wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, spowodowali przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych nieumyślnie szkodę osobie trzeciej.** Za takim kierunkiem rozstrzygnięcia wzajemnej relacji pomiędzy art. 120 § 1 k.p. i art. 43 ustawy przemawia odmienny przedmiot ich regulacji, obejmujący różne sfery stosunków społecznych oraz ich odmiennie cele. **Uzasadnieniem regresu zakładu ubezpieczeń do ubezpieczonego od odpowiedzialności cywilnej kierowcy, który powoduje wypo-**

²⁵ Dz. U. Nr 96, poz. 475 z późn. zm.

²⁶ OSNCP 1976, nr 2 poz. 20.

dek drogowy w następstwie zachowania szczególnie nagannego z punktu widzenia społecznego i prawnego, jest potrzeba jak najbardziej efektywnego, a więc opartego na sankcji ekonomicznej, oddziaływania zapobiegającego takim zachowaniom. Względy te są tak samo doniosłe w sytuacji, w której szkodę wyrządza przy wykonywaniu obowiązków służbowych pracownik, będący kierownicą zawodowym. Z punktu widzenia celu unormowania art. 43 ustawy, jakim jest prewencyjno-wychowawcze oddziaływanie na kierowców, nie znajduje uzasadnienia wyłączenie spod jego działania – przy braku ku temu wskazań wynikających z samego brzmienia tego przepisu – kierowców zawodowych, którzy spowodowali wypadek wykonując swoje obowiązki pracownicze.

Także w wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 14 listopada 2008 r. I (ACa 849/08)²⁷ przyjęto, że:

1. Przepis art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych stanowi unormowanie szczególne w stosunku do przepisu art. 120 § 1 kodeksu pracy. Za przyjęciem takiego poglądu przemawia to, iż cytowane regulacje normują prawnie różne sfery stosunków społecznych. Przekonuje o tym również charakter i cel wprowadzenia regulacji objętej przepisem art. 43 ustawy. **Niewątpliwie ów przepis jest normą o charakterze prewencyjno-represyjnym, zmierzającym do wyeliminowania tych wszystkich społecznie niepożądanych i negatywnych zachowań kierowców, które wpływają na ograniczenie poczucie bezpieczeństwa ogółu społeczeństwa.** To zaś czyniłoby całkowicie nieuzasadnionym wyłączenie spod zakresu zastosowania owej regulacji pewnej grupy kierowców wyrządzających szkodę osobom trzecim przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych.

2. Zastosowanie przepisu art. 120 § 1 k.p. należy ograniczyć jedynie do tych przypadków, gdy szkodę wyrządzoną przez pracownika osobie trzeciej wyrównuje jego pracodawca. Natomiast we wszystkich innych sytuacjach, gdy taką szkodę pokrywa inny podmiot na podstawie przepisów odrębnych, zastosowanie przepisu art. 120 k.p. jest wyłączone. W takich przypadkach zastosowanie znajdują właściwe odrębne przepisy normujące również roszczenia zwrotne tych podmiotów.

Taki pogląd został wyrażony także przez część doktryny²⁸.

7. Pojęcie spadku

Kodeks cywilny nie zawiera legalnej definicji spadku *sensu stricto* poprzestając na wskazaniu, jakie prawa i obowiązki wchodzi do niego, a jakie nie. Przepis art. 922 k.c. stanowi, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób stosownie do przepisów

²⁷ LexPolonica nr 2249466, Biuletyn SA we Wrocławiu 2010, nr 2, poz. 168.

²⁸ Zob. np. A. Szpunar, *Z problematyki roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń*, PiP 1979, nr 4, s. 39–40; A. Wąsiewicz, op. cit., s. 128; G. Bieniek, *Cywilnoprawna problematyka ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na tle nowych uregulowań*, PS 2004, nr 5, s. 38.

księgi niniejszej (§ 1). **Nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą**, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (§ 2). Do długów spadkowych należą także koszty pogrzebu spadkodawcy w takim zakresie, w jakim pogrzeb ten odpowiada zwyczajom przyjętym w danym środowisku, koszty postępowania spadkowego, obowiązek zaspokojenia roszczeń o zachówek oraz obowiązek wykonania zapisów i poleceń, jak również inne obowiązki przewidziane w przepisach księgi niniejszej (§ 3).

Zgodnie z tym przepisem formułuje się w literaturze przedmiotu cztery kryteria, na podstawie których ustala się, jakie prawa i obowiązki zmarłego wchodzi w skład spadku po nim. Wśród nich dwa to kryteria **pozytywne**: 1) cywilnoprawny charakter praw i obowiązków – tym samym prawa i obowiązki muszą być elementami stosunku cywilnoprawnego opartego na zasadzie autonomii woli stron i równorzędności podmiotów²⁹; 2) majątkowy charakter praw i obowiązków. Kolejne dwa to kryteria **negatywne**: 3) ściśle związanie praw i obowiązków z osobą zmarłego; 4) przejście praw i obowiązków na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami³⁰.

Zatem w art. 922 § 2 k.c. z zakresu pojęcia „spadek” wyłączono po pierwsze: **prawa i obowiązki ściśle związane z osobą zmarłego** oraz po drugie: prawa (i obowiązki) które z chwilą śmierci spadkodawcy przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Na potrzeby naszych rozważań pominąć można tę drugą grupę. Żaden przepis prawa nie przewiduje wszak przejścia obowiązku zwrotu ubezpieczycielowi wypłaconego przez niego z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego odszkodowania, jeżeli kierujący posiadacz pojazdu wyrządził szkodę np. w stanie po użyciu alkoholu i zmarł przed wypłatą odszkodowania – po jego śmierci – na określone osoby, niezależnie od tego, czy są jego spadkobiercami.

8. Prawa i obowiązki ściśle związane z osobą zmarłego

Skoncentrować należy się natomiast na pierwszej grupie, tj. na **prawach i obowiązkach ściśle związanych z osobą zmarłego**. Ścisły związek prawa lub obowiązku z osobą spadkodawcy powoduje, że takie prawo lub obowiązek, pomimo swego cywilnoprawnego i majątkowego charakteru, nie wchodzi w skład spadku. **Związek tego rodzaju oznacza przy tym, że dane prawo lub obowiązek pozostaje w takiej relacji do konkretnej osoby, iż śmierć uprawnionego lub zobowiązanego czyni jego realizację niewłaściwą**. Ten ścisły związek z osobą spadkodawcy znajduje niekiedy odbi-

²⁹ Nie można zatem cywilistycznego pojęcia spadku rozciągać na prawa i obowiązki majątkowe funkcjonujące w stosunkach administracyjnych, finansowych, podatkowych, nawet gdy przepisy szczególne regulujące sukcesję odsyłają do zasad dziedziczenia określonych w księdze czwartej kodeksu cywilnego – tak J. Kremis, E. Gniewek, (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2010.

³⁰ Zob. np. J. S. Piąkowski, (w:) *System prawa cywilnego*, t. IV, *Prawo spadkowe*, pod red. J. S. Piątkowskiego, Ossolineum 1986, s. 48; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2011, s. 10–11; H. Witczak, A. Kawalko, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2011, s. 2.

cie wprost w treści przepisu przewidującego wygaśnięcie prawa lub obowiązku z chwilą śmierci uprawnionego lub zobowiązanego (zob. np. art. 266, 299 k.c.). Może on jednak wynikać z **istoty** prawa lub obowiązku, choćby żaden przepis prawa nie przewidywał ich wygaśnięcia w chwili śmierci uprawnionego lub zobowiązanego³¹.

Ścisłe powiązanie z osobą wykazują w szczególności te prawa i obowiązki, **których realizacja bądź jest związana z indywidualnymi przymiotami, kwalifikacjami konkretnego podmiotu** (np. w umowie o dzieło – namalowanie obrazu przez konkretnego artystę malarza, w umowie zlecenia – dokonanie czynności prawnej przez zleceniobiorcę, którego dający zlecenie obdarza szczególnym zaufaniem), **bądź też określone prawa mają zaspokoić indywidualne interesy lub potrzeby uprawnionego** (np. służebność mieszkania, służebność osobista, użytkowanie, dożywocie), **bądź wreszcie pewne obowiązki mogą być związane z sytuacją konkretnej osoby** (np. obowiązek alimentacyjny wynikający ze stosunków rodzinnoprawnych). W doktrynie do zbioru praw i obowiązków ściśle związanych z osobą spadkodawcy zalicza się np. roszczenie o wypłatę kredytu, które wygasa wraz ze śmiercią kredytobiorcy, a tym samym nie może być składnikiem spadku³².

9. Obowiązek zwrotu wypłaconego odszkodowania jako obowiązek ściśle osobisty

Istniejący po stronie kierującego pojazdem mechanicznym obowiązek zwrotu ubezpieczycielowi odszkodowania wypłaconego przez niego z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego, jeżeli wyrządził on szkodę np. w stanie po użyciu alkoholu i zmarł przed wypłatą odszkodowania przez ubezpieczyciela, jest bezsprzecznie cywilnoprawnym obowiązkiem majątkowym. Mogłoby to zatem *prima facie* wskazywać na trafność tezy o jego przejściu na następców prawnych (w ramach spadkobrania) kierującego pojazdem mechanicznym. W rzeczywistości jest jednak inaczej, gdyż obowiązek ten zaliczyć należy do obowiązków ściśle osobistych ciążących na kierującym, a zatem niewchodzących w skład spadku po nim. **Jest to bowiem obowiązek związany z sytuacją konkretnej osoby (tu: kierującego pojazdem mechanicznym, wyrządzającego szkodę innemu podmiotowi prawa w pejoratywnych okolicznościach z art. 43 pkt 1–4 ustawy)**. Wprawdzie ściśły związek z osobą spadkodawcy obowiązku zwrotu wypłaconego ubezpieczenia nie znajduje wprost odbicia w treści przepisu art. 43 ustawy poprzez zawarcie w nim stwierdzenia o jego wygaśnięciu z chwilą śmierci zobowiązanego, to jednak wynika on z **istoty** tego obowiązku. **Obowiązek ten pozostaje bowiem w takiej relacji do osoby kierującego pojazdem mechanicznym, iż jego śmierć jako zobowiązanego czyni jego realizację niewłaściwą**

³¹ Zob. E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2011, s. 12–13.

³² Zob. D. Rogoń, T. Spyra, *Wpływ spadkobrania na bankowe stosunki umowne*, cz. I. *Umowa kredytu i umowa pożyczki*, PB 2007, nr 9, s. 76 i n.

w stosunku do jego spadkobierców. Jako taki obowiązek ten nie jest dziedziczny.

10. Inne argumenty za niedziedziznością obowiązku zwrotu wypłaconego odszkodowania

W świetle powyższego uznać należy, że regres nietypowy przysługuje ubezpieczycielowi **tylko i wyłącznie względem kierującego pojazdem, który wyrządził szkodę, a do którego odnoszą się okoliczności wymienione w art. 43 pkt 1–4 ustawy.** Wskazuje na to przede wszystkim wykładnia gramatyczna (językowa) ww. przepisu (*verba legis*: przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym). Co jednak istotniejsze, wnioski wynikające z tej wykładni wspierają argumenty wykładni funkcjonalnej (celowościowej). Związana z tym przepisem, mającym bezsprzecznie charakter prewencyjno-represyjny, **funkcja wychowawcza**, realizowana może być bowiem właściwie tylko przy przyjęciu, że to kierujący pojazdem będący sprawcą szkody, a nie jego następcy prawni w przypadku jego śmierci, obowiązani są do zwrotu ubezpieczycielowi kwoty wypłaconego odszkodowania. Uzasadnieniem regresu nietypowego ubezpieczyciela do ubezpieczonego od odpowiedzialności cywilnej kierowcy, który powoduje wypadek drogowy (kolizję drogową) w następstwie zachowania szczególnie nagannego z punktu widzenia społecznego i prawnego, jest potrzeba jak najbardziej efektywnego, a więc opartego na sankcji ekonomicznej, oddziaływania zapobiegającego takim zachowaniom w przyszłości, co ma być gwarancją bezpieczeństwa dla innych uczestników ruchu drogowego. To oddziaływanie w pierwszym rzędzie oraz bezpośrednio skierowane winno być przeciwko kierującemu pojazdem będącemu sprawcą szkody. Tylko drugorzędnie i pośrednio ma to oddziaływać *pro futuro* także na inne podmioty prawa cywilnego, w tym także na osoby, które z chwilą śmierci kierującego jako sprawcy szkody zaliczone będą do kręgu jego następców prawnych (spadkobierców testamentowych bądź ustawowych). To jedynie drugorzędne i pośrednie oddziaływanie jest jednak za słabe, by mogło uzasadnić przerzucenie obowiązku zwrotu wypłaconego odszkodowania także na następców prawnych zmarłego sprawcy szkody, w szczególności, że co do ich postawy jako uczestników ruchu drogowego (kierowców) może nie być nierzadko żadnych zastrzeżeń. A nawet zresztą gdyby były, to odnosiłyby się do innego zdarzenia drogowego niż to w związku z którym ubezpieczyciel realizuje roszczenie w zakresie regresu nietypowego. **Nałożenie na kierującego pojazdem obowiązku zwrotu wypłaconego odszkodowania stanowić ma dla niego istotną uciążliwość (dolegliwość), uzasadnioną jego wybitnie negatywną postawą jako kierowcy pojazdu mechanicznego w ruchu drogowym, niejednokrotnie subiektywnie bardziej dolegliwą aniżeli sankcja za popełnione przestępstwo lub wykroczenie. Jest to zatem dla niego swoista dodatkowa „kara cywilna” występująca obok kary w sprawie karnej³³ czy wykroczeniowej.**

³³ W myśl art. 178 § 1 k.k. skazując sprawcę, który popełnił przestępstwo określone w art. 173. 174 lub 177 (ten ostatni przepis odnosi się do przestępstwa wypadku komunikacyjnego) znaj-

Ujmując to inaczej, skoro wyjątki od zasady definitywności świadczenia ubezpieczyciela w zakresie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych związane są z zachowaniami kierowcy pojazdu mechanicznego na tyle rażącymi, że względy prewencyjne, wychowawcze i represyjne oraz elementarne poczucie słuszności uzasadniają wprowadzenie możliwości dochodzenia przez ubezpieczyciela zwrotu wypłaconego świadczenia odszkodowawczego³⁴, to raczej te w pełni dezaktualizują się w przypadku jego następców prawnych *mortis causa*. Względy słuszności nie przemawiają za tym, by kosztami odszkodowania, nierzadko przecież wysokimi, obciążyć jego dzieci, małżonka czy rodziców bądź rodzeństwo (jako spadkobierców ustawowych I, II, III grupy) kierowcy pojazdu mechanicznego, który w stanie nietrzeźwości spowodował wypadek drogowy czy też kolizję i zmarł przed wypłatą odszkodowania. Co więcej, takie rozwiązanie wielu z nas uznałoby za niesprawiedliwe i krzywdzące.

Tym samym to kierowcy pojazdów mechanicznych powodujący wypadki umyślnie, po alkoholu, środkach odurzających, bez uprawnień lub tacy, którzy zbiegną z miejsca wypadku, **i tylko oni**, nie zasługują na spokój sumienia i „bezkarność”, wynikającą z faktu posiadania polisy ubezpieczeniowej i to nawet jeśli regularnie opłacają składki z tytułu ubezpieczenia OC. Tak surowe konsekwencje dla nich mają na celu przeciwdziałanie nagannym zachowaniom na drodze. Skoro regres nietypowy ma być – jak się to czasami określa – „*batem na nieodpowiedzialnych kierowców*”³⁵, to nie powinien on przysługiwać zakładowi ubezpieczeń przeciwko spadkobiercom kierującego pojazdem mechanicznym.

Ponadto, skoro cel unormowania zawartego w art. 43 ustawy nie uzasadnia wyłączenia spod jego działania kierowców zawodowych, którzy spowodowali wypadek wykonując swoje obowiązki pracownicze, to ten sam cel nie uzasadnia zarazem włączenia pod jego działanie spadkobierców kierującego pojazdem mechanicznym.

Wreszcie wyjątkowy charakter regresu nietypowego, jaki przysługuje ubezpieczycielowi w okolicznościach wskazanych w art. 43 ustawy sprawia, że norma zakodowana w tym przepisie winna być interpretowana zawężająco, ścieśniająco, a to zgodnie z dyrektywą wykładni przepisów prawnych wyrażoną łacińską paremią *exceptiones non sunt extendendae*. Przyjęcie poglądu przeciwnego do prezentowanego w niniejszym artykule byłoby zaś, moim zdaniem, niedopuszczalną, rozszerzającą wykładnią art. 43 ustawy. Co więcej,

dując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości od dolnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę do górnej granicy tego zagrożenia zwiększonego o połowę. Także zatem i na płaszczyźnie prawa karnego kryteria oceny postawy kierującego pojazdem mechanicznym w takich okolicznościach są istotnie obostrzone.

³⁴ Tak SN w cyt. wyżej uchwale z 10 listopada 2005 r. (III CZP 83/05) oraz J. Misztal-Konecka, op. cit., s. 848.

³⁵ Zob. *Regres nietypowy batem na nieodpowiedzialnych kierowców* – www.inwestycje.pl/ubezpieczenia

żadne racje prawne ani aksjologiczne (słusznościowe) nie przemawiają za taką wykładnią.

W doktrynie także J. Miaskowski i K. Niezgoda³⁶ trafnie podnieśli, iż „*wydaje się, że w przypadku wyrządzenia szkody w okolicznościach wyczerpujących sytuacje określone w art. 43 (...) (np. stan po użyciu alkoholu), kiedy jednak kierowca ponosi śmierć w spowodowanym przez siebie wypadku, nie ma podstaw do dochodzenia roszczenia zwrotnego od jego spadkobierców (jako długu spadkowego). Za takim wnioskiem przemawia wykładnia językowa przepisu – zakładowi ubezpieczeń takie uprawnienie przysługuje bezpośrednio od kierującego pojazdem mechanicznym (już nie od innych osób) oraz wyjątkowy charakter regresu dochodzonego w ściśle określonych przypadkach. Także wobec utraty życia przez kierującego pojazdem, wyczerpana została penalno-prewencyjna funkcja regresu. Ponadto zakład ubezpieczeń uprawnienie do dokonania roszczenia zwrotnego nabywa dopiero z chwilą ustalenia wysokości i wypłaty poszkodowanemu naliczonego odszkodowania*”.

Zatem w sytuacji, gdy kierujący pojazdem mechanicznym wyrządził szkodę np. w stanie po użyciu alkoholu bądź nie mając uprawnień do kierowania takim pojazdem (art. 43 pkt 1 i 3 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych)³⁷ i zmarł przed wypłatą przez ubezpieczyciela odszkodowania z ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego, to ubezpieczyciel powinien ponieść ciężar ekonomiczny naprawienia szkody (naprawienie szkody ma w tych przypadkach charakter definitywny). ■

Can Untypical Recourse in Motor Third-Party Liability Insurance be Applied against the Heirs of the Vehicle Driver?

The aim of the present article is to discuss whether the insurance undertaking is entitled to claim from the heirs of the vehicle driver the reimbursement of the compensation paid by this undertaking due to the third-party motor liability insurance if the vehicle driver caused damage in the circumstances indicated in art. 34 points 1 - 4 of the Act of 22 May 2003 on Compulsory Insurance, the Insurance Guarantee Fund and the Polish Motor Insurers' Bureau and died before the payment of compensation. According to the author the insurance undertaking is entitled to the untypical recourse exclusively towards the vehicle driver. The presented arguments of grammatical and teleological interpretation weigh in favour of this view. Furthermore, the duty of reimbursement of the above-mentioned compensation to the insurer must be included in strictly personal duties and as such is not covered by the inheritance after the deceased.

Keywords: third-party motor liability insurance, motor vehicle driver, inheritance, legal successors, untypical recourse.

³⁶ Zob. J. Miaskowski, K. Niezgoda, op. cit.

³⁷ Oczywiście sytuacja wyglądać będzie identycznie w pozostałych okolicznościach wymienionych w przepisie art. 43 pkt 1, jak też w okolicznościach wymienionych w art. 43 pkt 2–4.